

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора філологічних наук, доцента,
професора кафедри теорії та практики галузевого перекладу
Херсонського національного технічного університету
Кудрявцевої Наталі Сергіївни
на дисертацію Засєкіна Сергія Васильовича
«Психолінгвальні закономірності відтворення художнього тексту в перекладі
(на матеріалі англійської та української мов)»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі
спеціальності 10.02.16 – перекладознавство

Рецензована дисертація є дослідженням психолінгвальних закономірностей перекладу художніх текстів, виконаним на перетині мовознавства й психології, а також із залученням корпусного підходу, що є одним з пріоритетних напрямків розвитку сучасного перекладознавства. Зумовлена антропоцентричною парадигмою зміна фокусу в перекладознавчих дослідженнях акцентує роль перекладача як посередника в міжкультурній комунікації, таким чином висвітлюючи процес, а не продукт перекладу. Загальна антропоцентрична, і до певної міри антропологічна, спрямованість представленої роботи засвідчує *актуальність* проведеного автором дослідження когнітивно-емоційних аспектів особистості перекладача. У суто перекладознавчому аспекті ця актуальність обумовлена розгляданою в дисертації проблемою перекладних універсалій – тих специфічних рис, що відрізняють переклади від оригіналів, водночас вирізняючи їх і з-поміж інших текстів, так само створених мовою перекладу. Розв'язання цієї проблеми за допомогою застосованого автором комплексу методів кількісного та якісного аналізу, що поєднує психолінгвістичні й статистичні методики, є не тільки виправданим з огляду на предмет дослідження, що ним є психолінгвальні закономірності перекладу, але й давно назрілим. Адже у вітчизняному перекладознавстві практично відсутні розвідки, які б залучали до аналізу не лише аналітичні інструменти когнітивної лінгвістики, а й експериментальні методи психолінгвістики та статистичні можливості корпусного підходу. У

цьому стосунку дисертація С. В. Засекіна органічно поєднує теоретичну й емпіричну методологію, сприяючи становленню такого нового для вітчизняної наукової ниви напряму прикладних досліджень, як психолінгвістичне корпусне перекладознавство.

Доцільність вивчення психолінгвальних закономірностей – нетипових лінгвальних рис перекладних текстів, незалежних від впливу залучених у переклад мовних пар (с. 103) – з позицій сучасної психолінгвістики зумовлено загальними когнітивними принципами дослідження мислення й мови. Ці принципи твердять, що, якими значущими не були би розбіжності в мовних системах, відбиті мовами поняттєві системи виникають з однаково притаманної всім здатності до концептуалізації, яка належить до універсальних аспектів людського пізнання. На противагу структурним підходам, які постулюють низку універсальних принципів, притаманних виключно мові, когнітивна лінгвістика наполягає на спільності людських пізнавальних здібностей, які формують універсальний предметний код, наявний у носіїв усіх мов. Звідси походить акцентована від зародження лінгвокогнітивних студій важливість дослідження універсальних аспектів по-різному віддзеркаленого природними мовами світобачення й сприйняття.

Разом з тим реалізований С. В. Засекиним підхід до виявлення закономірностей перекладу художніх текстів є ефективним і у визначенні індивідуальних особливостей перекладача, пов'язаних з його глибинними емоційно-мотиваційними й когнітивними структурами, що визначають його психотип. У такий спосіб, визначення вдалого, з погляду психолінгвістики, перекладу як такого, що враховує психотипову сумісність автора й перекладача (с. 89), а також висновок дисертанта про те, що цілком зрозуміти автора неможливо (с. 238), є актуальними і за іншою віссю сучасних лінгвокогнітивних досліджень, що експлікують індивідуальну специфічність дискурсів. Тому фундамент, закладений обговорюваною дисертацією для майбутнього дослідження проявів конкретних перекладних закономірностей у контексті ступеня психотипової сумісності автора художнього твору та його

перекладача (с. 375) можна вважати надійним підґрунтям для розвідок як «універсалістського», так і «індивідуалістського» спрямування. Обраний автором дисертації напрям може вважатися *перспективним* з точки зору проведення подальших досліджень, націлених на виявлення психолінгвальних закономірностей перекладу творів різних стилів і жанрів.

Наукова новизна рецензованої дисертації полягає у відкритті нового для українського мовознавства напрямку досліджень – психолінгвістичного корпусного перекладознавства – першим вагомих здобутком якого є доведення того факту, що текст перекладу є «когнітивно-асиметричним» текстом, «деформованим» і щодо тексту оригіналу (тут виявлено психолінгвальні Д-закономірності перекладу), і щодо оригінальних текстів, створених мовою перекладу (тут виявлено психолінгвальні Ц-закономірності). Ще одним важливим внеском у розбудову нового напрямку є дослідження перекладних Д-закономірностей у кореляції з такими типологічними характеристиками перекладача, як когнітивний стиль та домінантний канал сприйняття й обробки інформації. Оригінальні результати цієї роботи є значущими також у стосунку до теорії релевантності та нейролінгвістичної теорії двомовності, адже прояснюють роль одиниць, що є носіями процедурного значення, в обробці перекладачем інформації першоджерела.

Таким чином, слід уважати *достовірними* й цілком *обґрунтованими* висновки автора про те, що кодовані саме цими мовними одиницями риси становлять психолінгвальні закономірності перекладу, які проявляються в цільовій мові; що способи перероблення інформації досвідченими перекладачами і перекладачами-початківцями відрізняються з огляду на ступінь сформованості відповідних нейронних зв'язків; що серед Д-закономірностей, які мають систематичний прояв у перекладах, на лексико-семантичному рівні наявні ускладнення й нормалізація, у плані стилістики мають місце спрощення, вирівнювання й експліцитація, на синтаксичному рівні виявляються імпліцитація, дераціоналізація, експліцитація й ускладнення; а статистично значущі Ц-закономірності включають спрощення й експліцитацію

на морфологічному рівні, вирівнювання, імпліcitaцію, спрощення та нормалізацію в аспекті стилістики та імпліcitaцію, ускладнення й дераціоналізацію на рівні синтаксичних структур. А отже, мету дослідження, яка полягала у встановленні психолінгвальних Д- і Ц-закономірностей слід також уважати досягнутою.

У цілому високо оцінюючи рецензовану дисертацію, видається доречним висловити декілька зауважень у стосунку до виконаного дослідження як у формі коментарів і питань, так і своїх власних міркувань щодо змісту роботи.

1. У роботі неодноразово зазначається, що ідеї про вплив мови на мислення, свого часу висловлені Е. Сепіром і Б. Ворфом, ґрунтують так звану концепцію неперекладності, адже передбачають повне обмеження мислення конкретно природною мовою (с. 40, 46, 55-56, 58). У роботі фігурує два варіанти позначення ідеї мовного впливу – гіпотеза лінгвістичної відносності та мовний детермінізм. При цьому автором гіпотези лінгвістичної відносності зазначено В. фон Гумбольдта (с. 44), у той час, як мовний детермінізм пов'язується з іменами Е. Сепіра і Б. Ворфа. З огляду на те, що автор вибудовує теоретичні підвалини своєї роботи, подаючи їх як антитезу до концепції неперекладності, і критикує при цьому саме доробок у галузі лінгвістичного релятивізму (с. 40, 58), слід прояснити основні моменти цієї теорії, а також результати останніх емпіричних досліджень у зазначеній галузі.

По-перше, В. фон Гумбольдт не висував гіпотези лінгвістичної відносності. Ідея про вплив мови на мислення вперше доволі чітко пролунала у німецьких філософів-контрпросвітників Й. Гамана і Й. Гердера, а найперші подібні припущення можна знайти навіть у Платона й Аристотеля. Саме Й. Гаман був першим, хто повністю ототожнив мислення й мову, здійснивши спробу теоретично обґрунтувати те, що сьогодні відомо як «сильна» версія лінгвістичного релятивізму. Цій же традиції належать і думки, сформульовані в працях Й. Гердера, а також подекуди наявні й у В. фон Гумбольдта, останній з яких часто висловлювався про мову і світогляд народу набагато радикальніше від Е. Сепіра й Б. Ворфа. Саме з німецьким контрпросвітництвом XVIII ст.

сьогодні пов'язують «сильну» версію релятивізму, яку прийнято називати мовним детермінізмом і яка стверджує, що категорії мови повністю контролюють людське мислення, а отже переклад є неможливим. Слід підкреслити, що цю ідею сьогодні не сприймають серйозно у світових наукових колах (докладніше про теоретичні й емпіричні засади, на яких вона відкидається можна прочитати у Дж. Лакоффа в книзі «Жінки, вогонь і небезпечні речі»).

По-друге, «слабка» версія релятивізму, у якій йдеться про те, що мовні категорії лише певним чином впливають на категорії мислення, проте не обмежують його, сьогодні сприймається як річ доволі самоочевидна, принаймні в сучасній когнітивній лінгвістиці. Власне ця «слабка» версія і ототожнюється з ідеями Б. Ворфа та його «принципом відносності», про що свідчить відповідний термін для цього напрямку досліджень – «неоворфіанство». Слід відразу сказати, що неоворфіанство в жодному разі не пропагує неперекладність. Навпаки, лейтмотивом тут є саме та теза, яку знаходимо і в рецензованій дисертації: «схожостей набагато більше, ніж відмінностей» (с. 40). Нечисленні поки що релятивістські розвідки в перекладознавстві визначають ті риси, які можливо відтворити в перекладі, але при цьому слід обов'язково зважати на відбиті в цих рисах зумовлені мовою особливості світосприйняття.

По-третє, пишучи про таку доволі складну річ, як лінгвістична відносність, конче важливо мати справу з найновішими дослідженнями з цієї теми. Монографія, на яку посилається автор, «Language and Culture» під редакцією Г. Гойджера 1954 р., була авторитетним джерелом свого часу – періоду так званої «першої хвилі» релятивізму 40-50 рр. XX ст. Відтоді релятивізм пережив декілька різних етапів у своєму розвитку, і сьогодні (а «друга хвиля» починається з 1990-х рр.) уже не стосується вивчення позначень снігу, об'єктів, що літають, чи родинних зв'язків. Теоретичну базу сучасних релятивістських проєктів складають роботи найавторитетніших світових когнітологів, серед яких зокрема Л. Телмі, цитований дисертантом Р. Ленекер, а також Дж. Лакофф. Емпіричні розробки в цій галузі завжди обирають

предметом дослідження такі об'єкти навколишньої дійсності, поняття про які наявні в усіх без винятку мовах, як-то простір, час, причина і рух, і показують, як по-різному їх розуміють носії різних мов.

2. У другому зауваженні хотілося б звернути увагу на інший аспект лінгвістичного релятивізму, адже обидва аспекти проявлені в дисертації, проте не розрізняються автором. Наявні в тексті роботи згадки про концепцію В. фон Гумбольдта щодо зв'язку між мовою і духовною унікальністю народу (с. 44), а також про погляди О. О. Потебні щодо неможливості перекладу, притаманні так само й згаданому в роботі Ф. Шляєрмахеру (с. 59), слід трактувати з позицій лінгвістичного релятивізму, проте не як наукової проблеми (про що йшлося в першому зауваженні), а як різновиду мовної ідеології. Поняття мовних ідеологій застосовується для опису стереотипних уявлень про мову, наявних як у пересічних мовців, так і в професійних дослідників. Різниця між цими двома аспектами релятивізму полягає у відмінних семіотичних функціях мови, які опиняються у фокусі відповідних досліджень. Якщо основу розвідок з лінгвістичної відносності як проблеми складає різноманіття реалізації функції семантичної референції, то в аспекті мовних ідеологій йдеться про функцію соціальної індексикальності, тобто про погляд на мову як маркер соціальної ідентичності. Саме аспекту мовних ідеологій належить характерне німецькому романтизму XIX ст. уявлення про мову як про вмістище певного унікального світобачення й відображення, як і йдеться у В. фон Гумбольдта, особливого «духу народу» (*Volksgeist*). У стосунку до перекладу таке уявлення жодним чином не заважає вдалій перекладацькій практиці, що і спостерігаємо у наведеному в дисертації випадку О. О. Потебні (с. 59), а також у доволі ретельно дослідженому нами перекладі філософських термінів і творів (про це також докладно йдеться у «Європейському словнику філософій: лексиконі неперекладностей», який власне й уособлює мовну ідеологію релятивізму). Тема мовних ідеологій у перекладі є достатньо новою, але вже існують деякі розвідки з юридичного перекладу (Mazrui 2012), автоматизованого перекладу в соціальних мережах (Lenihan 2011) та ін.

3. Третє зауваження є радше питанням. У дисертації наведено розгляд когнітивно-інтерпретаційних закономірностей перекладу, що спирається на здобутки сучасної когнітивної лінгвістики, зокрема праці з когнітивної граматики Р. Ленекера, та дослідження з гештальтпсихології, які обґрунтували спільність механізмів перцепції, що є однаковою для носіїв усіх мов (с. 121-122). Цікаво дізнатися, чи пов'язуються з когнітивно-інтерпретаційними закономірностями перекладу інші універсальні аспекти людського сприйняття, асоційовані когнітивними лінгвістами з досвідною природою так званого «втіленого пізнання» (*embodied cognition*)? Мається на увазі центральна для когнітивної лінгвістики ідея про «втілений розум» (*embodied mind*) та пов'язане з нею поняття «образних схем» (*image schemas*) – певних елементарних понять, що походять з людського допоняттєвого досвіду, опосередкованого лише нашими органами чуття. Як відомо, положення про «втілений розум» є наріжним для емпіристського підходу до мови, який репрезентує сучасна когнітивна лінгвістика.

4. Останнє зауваження стосується зазначеної в роботі класифікації мовних рівнів, де виділяються фонологічний, граматичний, семантичний та лексичний рівні мовної структури (с. 201). Цікаво дізнатися, кому саме належить подана класифікація, і на яких підставах вона вибудовується. Адже загальноприйнятим у мовознавстві є сформульоване Е. Бенвеністом ієрархічне членування системи мови відповідно до мовних одиниць: фонологічний рівень – фонема, морфологічний – морфема, лексико-семантичний/лексичний – лексема, синтаксичний – речення.

Незважаючи на те, що зауваження вийшли дещо розлогими, неважко побачити, що вони фактично не ставлять під сумнів ані концепцію дослідження, ані його методи та результати аналізу, а мають переважно рекомендаційний характер.

У цілому ж дисертаційна робота С. В. Засєкіна є іноваційним та належно аргументованим дослідженням, актуальність, новизна, теоретична та практична цінність якого не викликають жодних сумнівів. Робота є завершеною працею, у

якій отримано науково обґрунтовані результати, що сукупно вирішують проблему визначення психолінгвальних закономірностей англо-українського перекладу художніх творів. Усі головні положення роботи пройшли необхідну апробацію на різноманітних міжнародних та всеукраїнських конференціях та викладені у відповідній кількості зарубіжних та українських фахових публікацій.

Таким чином, на підставі ознайомлення з текстом дисертації, авторефератом та публікаціями можна стверджувати, що дисертаційне дослідження «Психолінгвальні закономірності відтворення художнього тексту в перекладі (на матеріалі англійської та української мов)» відповідає вимогам до докторських дисертацій «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р. та № 607 від 15.07.2020 р., а його автор, Засєкін Сергій Васильович, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.16 – перекладознавство.

доктор філологічних наук,
доцент, професор кафедри
теорії та практики
галузевого перекладу
Херсонського національного
технічного університету

Наталя КУДРЯВЦЕВА

Підпис Кудрявцевої Н.С. засвідчую

Вчений секретар Вченої ради

Н.Є. Субботіна

Відомо одержано 16.09.2020р.

Вчений секретар спецради Мр. Т.Т. Морозова